

УДК 341.211

М.О. САРАКУЦА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: ВИЗНАЧЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК

Ключові слова: державний суверенітет, суспільство, держава, права людини, влада, незалежність держави, глобалізація, інтеграція

У сучасних умовах суспільно-політичного розвитку окремих держав, загальної глобалізації, наростання інтеграційних процесів, у результаті яких відбувається зміна розуміння класичного поняття «суверенітет», виникає потреба нового підходу до теоретико-правового обґрунтування окремих аспектів даного поняття.

У класичному розумінні суверенітету як такого слід виокремити три його основні види: «державний», «народний», та «національний». Усі ці види суверенітету так чи інакше закріплені у законодавстві переважної більшості сучасних країн та міжнародно-правових документів.

Сам термін «суверенітет» у державно-правовому розумінні вперше був введений у другій половині XVI ст. групою французьких політичних діячів і юристів, яка висунула концепцію розподілу влади і суверенітету, заперечуючи тим самим поширене і всебічне втручання Римського Папи в державні справи. Найвідомішим діячем цієї групи був Жан Боден, член Генеральних Штатів, письменник, який у своїй праці «Шість книг про республіку» дав класичне визначення суверенітету: «Суверенітет – це абсолютна і постійна влада, довірена державі...» [1, с.158].

Розробка проблеми суверенітету держави – найбільший внесок Ж. Бодена у розвиток політико-правових знань. Як зазначає один із дослідників творчості цього мислителя – Г.Б. Агабеков: «висунення Ж. Боденом кон-

цепції державного суверенітету, що стало одночасно вихідною складовою вчення про суверенітет в цілому, було в той період досить закономірним результатом суспільно-політичного розвитку» [2, с.6].

В подальшому дослідженням суверенітету займалися такі яскраві представники політико-правової думки XVI-XVIII ст., як Т. Гоббс, Дж. Локк, Г. Гроцій, Ш.-Л. Монтеस्क'є, Ж.-Ж. Руссо, Т. Джефферсон та інші. Суттєвою відмінністю розробок мислителів того часу від ідей періоду феодалізму було те, що вони в основу своїх досліджень включали ідеї антропоцентризму, тобто провідною руйнівною силою суспільно-політичних феноменів вважали саме людину та суспільство в цілому. Не випадково їх розробки ідейно пов'язані з поширеною у ранніх буржуазних вченнях концепцією суспільного договору, провідними теоретиками якої були Т. Гоббс, Дж. Локк, Г. Гроцій, Б. Спіноза. Загальною рисою теорії суспільного договору була її антитеологічна спрямованість.

Значний внесок у розвиток політико-правової думки епохи Просвітництва був зроблений відомим французьким мислителем Ш.-Л. Монтеस्क'є, який у своєму творі – трактаті «Про дух законів» піддав критиці договірні теорії, що розглядали формування держави як своєрідну суспільну угоду, де дві сторони (правителі та народи) визначають свої взаємні права та обов'язки по відношенню один до одного. Ще більшій критиці Ш.-Л. Монтеस्क'є піддав теорії «монархічного суверенітету» у добу абсолютизму, згідно з якими правителі наділялися всіма правами, а народ – обов'язками і підкоренням.

Суверен, у вченні Монтеस्क'є зобов'язаний виконувати не тільки природні, але й позитивні закони в державі. Під принципом правління Монтеस्क'є розумів ті «людські пристрасті, які керують ним» [3, с.52]. Ще низка дослідників – послідовників Ш.-Л. Монтеस्क'є дійшли висновку, що природа правління визначається тим, кому належить влада, а принцип правління витікає з його природи. При демократії «верховна влада належить всьому народові». У цьому її суть. «Народ у

деяких відносинах є государем, а в деяких відносинах підданим» [4]. Як бачимо, хоча Ш.-Л. Монтеск'є і не використовує поняття «народний суверенітет», проте його уявлення про якість, яку повинен мати народ у здійсненні державної влади, свідчать, що фактично він досить близько підходить до формулювання цього поняття. Передусім, суверенітет у Ш.-Л. Монтеск'є пов'язаний із свободою людини, а це характерно для поміркованих форм правління. Він також відзначав і недоліки надмірної концентрації всієї повноти влади в руках народу, цілком вмотивовано доводячи, що при цьому відбувається викривлення принципу демократії. Такий стан речей може призвести до анархії і зловживання владою з боку демагогів, які очолюють в цей час народ. У подальшому вони стають деспотами. Таку ситуацію Ш.-Л. Монтеск'є описує як стан, коли «кожен хоче бути рівним до того, кого він обрав у свої правителі» [3].

Наступним шаблоном у розвитку теорії суверенітету є обґрунтування ідеї народного суверенітету одним з яскравих і оригінальних мислителів епохи Просвітництва Жан-Жаком Руссо. Його політико-правові погляди викладені у таких творах, як: «Про політичну економію», «Судження про вічний мир», «Про суспільний договір, чи Принципи політичного права», «Про суспільний договір, чи Начала політичного права».

Ідеї Ш.-Л. Монтеск'є та Ж.-Ж. Руссо мали значний вплив на політико-правові погляди видатних представників Північної Америки у період боротьби за незалежність США Т. Джефферсона, Б. Франкліна, Т. Пейна, О. Гамільтона, Дж. Адамса тощо.

З огляду на основні положення концепцій вказаних авторів щодо ідей суверенітету, слід зазначити, що розвиток поглядів з питань права, політичного та суспільного устрою в США можна розділити на два основних періоди. Перший період XVII – перша половина XVIII ст., другий період – це власне війна за незалежність, розробка Конституції та перші кроки по її реалізації (друга половина XVIII ст.). Більшість провідних американських дослідників проблематики

держави і права – активні учасники боротьби за незалежність від Британської імперії, ось чому вони розглядали ідеї суверенітету з погляду здобуття незалежності американських штатів.

Уявлення про суверенну державну владу як нічим необмежену владу, були характерними для Г.В.Ф. Гегеля, який вбачав у державі «велику архітектонічну будівлю, ієрогліф розуму». Він був переконаний у тому, що «державна є остання, саму себе визначаюча та повністю суверенна воля» [5, с.322]. Більш того, Гегель стверджує, що «зовнішнє державне право виходить із взаємодії незалежних держав, тому те, що є в ньому в собі і для себе, має форму обов'язковості, оскільки його дійсність залежить від різних суверенних волевиявлень» [5, с.363].

Мислитель у своїх працях визначає дві концепції та моделі зовнішнього суверенітету держави: неправова та правова. За його ідеями друга модель має заміщати першу у процесі юридизації суверенітету, яка визначає правові межі суверенітету, але це не обмеження прав суверенітету, а визнання та відображення суверенітету саме у формі прав та юридичних зобов'язань, по відношенню до інших суб'єктів права, обов'язок рахуватися з правами інших [6].

Інший погляд відстоював яскравий представник німецької класичної філософії Іммануїл Кант. Наслідуючи Ж.-Ж. Руссо, Кант відстоює ідею народного суверенітету, розмежовуючи влади. Фундаментальні ідеї І. Канта про право й правову політику, правову організацію державного життя, правовий союз вільних держав як способам забезпечення міжнародного миру й шляхам до вічного миру набувають особливої актуальності в сучасних умовах інтенсивного розвитку загальноєвропейського та світового процесу інтеграції, у напряду до визнання й поступового ствердження ідей панування права, принципів свободи, рівності і самостійності людської особистості.

Значний внесок у дослідження державного суверенітету як правової категорії вніс Г. Сллінек. Він визначав його як здатність дер-

жави до «виняткового правового самовизначення». Принцип самовизначення Г. Єллінеком розглядався в двох аспектах – зовнішньому і внутрішньому. Тільки суверенна держава, писав він, «може у встановлених або визнаних нею самою правових межах абсолютно вільно нормувати зміст своєї компетенції» [7, с.363]. Суверенна державна влада, на його думку, означає владу, що не знає над собою жодної вищої влади; вона є в той же час незалежною й верховною владою. Перша ознака виявляється переважно зовні, у стосунках суверенної держави з іншими державами, друга – у внутрішніх відносинах з особами, які входять до складу держави [7, с.347]. Державний суверенітет передбачає здатність, юридично не пов'язаної зовнішніми силами, державної влади до виключного самовизначення, а тому самообмеження шляхом встановлення правопорядку, на основі якого діяльність держави набуває правового характеру [8, с.463].

Французький конституціоналіст Л. Дюгі зазначав, що суверенітет – це неформальна юридична категорія, наділена чітким владним змістом, здатним організовувати населення, підпорядковувати одну державу іншій. Суверенітет органічно включає категорію території. Територія, держава-нація – нерозривно пов'язані категорії, що історично сформувалися. Колективність може бути державою тільки тоді, коли вона осіла на території з певними межами, відзначав Л. Дюгі [9, с.128]. А значення суверенітету, на його думку, уособлювалося з вищою владою, що забезпечена внутрішнім правопорядком [10, с.145–146].

В контексті дослідження проблематики не можна залишити поза увагою вчення Г. Кельзена, який характеризує державу як централізований правопорядок. Державна влада має нормативний характер і являє собою дійсність ефективного державного правопорядку: «держава, основними елементами якої є населення, територія та державна влада, визначається як відносно централізований, у цілому дієвий правопорядок з обмеженою просторовою та часовою сферою дійсності, суверенний або безпосередньо підлеглий міжна-

родному праву». Щодо міжнародного права, то Г. Кельзен розробив та сформулював основну норму міжнародного права. Згідно з цією нормою «держави, тобто уряди, у своїх взаємовідносинах мають поводитися відповідно до існуючого у міжнародних відносинах звичаю» або «примус однієї держави по відношенню до іншої має здійснюватися за таких умов і у такий спосіб, які відповідають існуючому в міжнародних відносинах звичаю». Як зазначає Г. Кельзен, при приматі міжнародного правопорядку його слід розуміти як більш високий по відношенню до державного, а відповідно, як найвищий та суверенний правопорядок; якщо ж виходити з примату державного правопорядку і держави все ж називати «суверенними», то «цей суверенітет» може означати тільки те, що державні правопорядки підкоряються лише міжнародному правопорядку [6, с.639–640].

Українські вчені також зробили значний внесок у розвиток ідей державного та національного суверенітету. На противагу західноєвропейським adeptам теорії суверенітету, вони намагалися обґрунтувати ідеї від національної автономії до державної незалежності саме України. Активізація цього процесу розпочинається з часів національно-культурного відродження України, тобто з другої половини ХІХ ст. Поштовхом для розвитку цих поглядів стали праці таких діячів української культури та науки, як М. Костомаров, Т. Шевченко, М. Гарасевич, М. Максимович, І. Могильницький та ін. Ідея національного суверенітету чітко прослідковується у поглядах представників громадівського руху в Україні: В. Антоновича, М. Костомарова, М. Драгоманова, С. Подолинського, О. Терлецького.

Пожвавлення національно-визвольного, революційного руху в кінці ХІХ століття відобразилося у появі нових ідей і нової генерації молодих політичних діячів, які зайняли чітко національні позиції, називаючи себе «національно свідомими українцями». Серед них варто виділити М. Міхновського та М. Грушевського.

Вивчаючи теорію суверенітету, не можна залишити поза увагою праці українського

вченого-правознавця, фахівця у галузі державного права та філософії права кінця XIX – початку XX ст. М.І. Палієнка. Концептуальні підходи М.І. Палієнка до питання суверенітету дають можливість розкрити стан теоретико-правової розробки цієї проблеми в умовах побудови радянської федеративної держави. Проблемам суверенітету вчений присвятив низку праць: дисертація «Суверенітет. Историческое развитие идеи суверенитета и ее правовое значение» (1913), робота «Новая доктрина народного суверенитета во французском государственоведении» (1913 р.), стаття «Проблеми суверенітету сучасної держави» (1929 р.).

Поняття «суверенітет» у трактуванні М.І. Палієнка майже не відрізняється від сучасного. Український вчений виходить з того, що суверенітет – це характер, властивість влади, через яку вона є вищою, незалежною правовою владою. Він зазначає, що така вища правова влада може належати тільки державі, оскільки лише держава серед усіх людських союзів володіє наймогутнішою і всебічною організацією володарювання. Суверенітет – не сама державна влада, а лише певна її властивість, через яку вона є вищою і незалежною правовою владою. Суверенітет панує тільки в певній, обмеженій сфері, оскільки всесвітньої універсальної правової влади не існує. За М.І. Палієнком, суб'єктом і єдиним носієм суверенної державної влади може бути лише сама держава як ціле, як юридична особа, а не той або інший орган держави, або особа чи сукупність осіб у державі. «Такі поняття, як монархічний і народний суверенітет, і назва монарха або народу носіями суверенної державної влади, є лише образними виразами і чисто політичними ідеями, але не строго юридичними поняттями».

Перед науковцем тривалий час стояло питання про вирішення проблеми співвідношення державно-правового та міжнародного суверенітету. На противагу більшості фахівців тогочасного міжнародного права, які розмежовували два види суверенітету: внутрішній, державно-правовий та зовнішній, міжнародно-правовий, М.І. Палієнко закономірно

вважав, що державно-правовий і міжнародний суверенітети є лише двома напрямками єдиної та суверенної державної влади. Він зауважує, що ці два елементи, як історично, так і логічно, пов'язані між собою в понятті суверенітет: як безумовне верховенство влади усередині держави, так і незалежність її ззовні [11, с.359].

У сучасній юридичній науці продовжується теоретична розробка категорії суверенітет. Теорія суверенітету збагачується новими поняттями та явищами, значний обсяг досліджень має як суто теоретичні висновки, так і практичні результати, що є досить важливим в умовах розбудови України як правової, демократичної, соціальної держави. Серед численних вітчизняних дослідників, які переймалися проблемами різних аспектів суверенітету хотілося б відзначити таких, як: Г.М. Федущак-Паславська, В.Д. Гапотій, В. Колісник, С. Мочерний, В.А. Пашнева, О.В. Тимошук, В. Сухонос [12] тощо.

Усі зазначені автори використовували у своїх працях класичні категорії: «державний суверенітет», «народний суверенітет», «національний суверенітет». Проте сьогодні, є об'єктивна потреба у аналізі впливу процесів глобалізації, інтернаціоналізації та міждержавної інтеграції на визначенні сутності державного суверенітету. Адже міждержавні інтеграційні процеси, які набувають системного характеру, суттєво змінюють не тільки традиційний зміст категорії державного суверенітету, а й набувають нових організаційно-правових форм. Можна без перебільшення стверджувати, що сучасна концепція державного суверенітету переживає глибоку кризу [13]. Це зумовлює пошук нового методологічного інструментарію, проведення системного аналізу впливу інтеграційних процесів на державотворення та правотворення.

У науковій літературі щодо питання впливу глобалізації й міждержавної інтеграції на розвиток держав та їх суверенітету як однієї з основних ознак здійснювальної ними влади існує чимало концепцій і підходів, нерідко цілком протилежних. Далеко не всі аспекти цієї проблеми можна вважати вичерпаними,

якщо обмежитися тільки дослідженням сучасних ознак та форм реалізації державного суверенітету. Адже процеси глобалізації призводять до відповідної конвергенції держав і поступового зникнення певних бар'єрів між ними та об'єктивно потребують нового аналізу концепції суверенітету. Вони викликали очевидні трансформації як міжнародної політико-правової системи в цілому, так і внутрішньодержавних суспільних відносин. З огляду на це можна констатувати, що в юридичній науці категорія суверенітету переживає термінологічну кризу, яка гостро поставила питання про актуальність та етимологічно-лінгвістичну змістовність даного поняття. У зв'язку з цим не можна не погодитися з думкою Ю.О. Тихомирова, який проблему суверенітету визначив як корінну в проблематиці державно-правової дійсності, яка підлягає негайному вирішенню та концептуальному оновленню в умовах глобалізації [14, с.127].

Аналізуючи уявлення про державний суверенітет, вироблені різними конституційно-правовими школами, не можна не побачити, що загальне значення і зміст державного суверенітету в переважній більшості випадків, з одного боку, зводяться зрештою до верховенства державної влади всередині країни щодо решти суб'єктів, а з іншого – асоціюються з незалежністю державної влади зовні, у відносинах з іншими суверенними державними владами [15, с.191]. При цьому під верховенством державної влади як одним з різновидів соціальної влади розуміють таку владу, яка має незаперечний пріоритет щодо інших, що існують у суспільстві поряд з нею.

Даючи характеристику діям верховної влади, Г. Гроцій у свій час підкреслював, що вона не підпорядкована ніякій іншій владі і не може бути скасованою чужою владою на її розсуд, а загальним носієм верховної влади є держава, носієм влади у власному значенні є народ [16, с.345]. Незалежність держави тлумачилася ним як повна самостійність у вирішенні своїх не тільки внутрішніх, а й зовнішніх проблем, у формуванні й здійсненні зовнішньої політики держави, встановленні на рівноправній основі відносин з іншими

суверенними державами.

Британський юрист М. Ейкхерст розумів державний суверенітет передусім як абсолютну незалежність. Зокрема, він зазначав: «...Коли говорять, що держава суверенна, це означає, що вона є незалежною, тобто не перебуває в залежності від будь-якої іншої держави» [17, с.16]. Вчений навіть запропонував замінити термін «суверенітет» категорією «незалежність», вважаючи, що суверенітет «...взагалі не є юридичним терміном, який не має чіткого визначення, а є виразом, що повністю стосується сфери емоцій» [17, с.47]. Аналізуючи останню тезу, все ж таки варто навести думку класика теорії суверенітету Г. Єллінека про те, що державний суверенітет є передусім здатністю «юридично не зв'язаної зовнішніми силами державної влади до виняткового самовизначення, а тому і самообмеження шляхом встановлення правопорядку, на основі якого діяльність держави тільки набуває характеру, що підлягає правовій кваліфікації» [7, с.352].

Класичне розуміння суверенітету стало об'єктом активної критики з боку представників теорій «обмеженого», або «розмитого», суверенітету. Адже за минулі століття багато що змінилося в світі, проте зміни поки що не вплинули на сутність і значення суверенітету в практиці конституційно-правового будівництва. При цьому суверенітет держави в умовах поступової глобалізації стрімко набув нових контурів та змістовних характеристик. Для вирішення багатьох глобальних проблем державам доводиться об'єднуватися, створювати союзи, співтовариства, регіональні структури колективної безпеки тощо. Спостерігаючи дані явища, багато вчених стали піддавати критиці, в кращому разі перегляду, значення суверенітету в сучасному світі. Відтак юридична наука переживає методологічну кризу в розумінні сучасної природи державного суверенітету.

Передусім критика стосується концепції «абсолютного» суверенітету», відповідно до якої суверенітет держави базується на принципах загального міжнародного права [18, с.229–231]. Так, Г.І. Тункін твердить, що

«абсолютного суверенітету не може бути взагалі, а сам суверенітет не означає необмежену свободу дій» [19, с.47]. На думку В. А. Василенка, «у своєму прояві суверенітет існує лише як відносна категорія, яка обмежена внутрішнім та міжнародним правом» [20, с.23]. Цілком категорично, на нашу думку, зазначається в літературі, що «ми є свідками настання доби обмеженого суверенітету, неповного суверенітету, нерівного суверенітету» [21, с.88].

Класичні погляди на поняття та зміст державного суверенітету зустрічаються в багатьох вітчизняних і зарубіжних працях і нині. Українськими конституціоналістами суверенітет розглядається з позиції формування основних принципів конституційного ладу, які зафіксовані у ст.1 Конституції України, та визначається як здатність держави самостійно і незалежно від інших держав здійснювати власні завдання, функції і повноваження на своїй території та за її межами у міжнародному спілкуванні [22, с.107]. Конкретизація змісту цього положення здійснена передусім у Декларації про державний суверенітет України, яка визначає державний суверенітет як верховенство, самостійність, повишу і неподільність влади республіки в межах її території, незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах [23].

Криза класичного розуміння категорії суверенітету безпосередньо пов'язана із процесом самозбереження суверенних держав і розвитком міждержавних відносин, які вимагали нових форм взаємодії та міждержавного співробітництва як додаткового інструменту забезпечення конституційного ладу держав, внутрішньодержавного розвитку й національної безпеки.

Чимало дослідників вважають, що в умовах сучасного взаємозалежного світу, інтеграції, глобалізації була визнана допустимість самообмеження державного суверенітету на засадах взаємності при вступі до міждержавних союзів і створенні наднаціональних органів [24].

Водночас багато авторів вважають, що в сучасних умовах суверенітет здійснюється в

певних межах. Не можна не погодитися з Е.Л. Кузьмінім, який зазначає, що можна говорити про характер обмеження суверенітету, про його природу, але сам факт залишається фактом – ми досить часто зустрічаємося з обмеженнями суверенітету тією чи іншою мірою [25, с.51]. Адже більшість держав світу, формально маючи суверенітет, не володіють ним у повному обсязі, оскільки на них поширюється політична, економічна, а іноді й військова воля або навіть експансія з боку більш розвинених держав. У цьому аспекті державний суверенітет є фактичним аспектом явища, а не визначає його формально-юридичний або доктринальний зміст.

На думку деяких конституціоналістів, у практиці міжнародних відносин має місце силове обмеження суверенітету однієї держави іншою. Так, Н.Б. Пастухова вважає, що боротьба за права людини, відстоювання гуманітарних цінностей стали, на жаль, активним приводом для втручання у суверенітет, наприклад події у Косово [26, с.130]. Є. Кузнецова висловлюється за примусове обмеження суверенітету, що виражається у втручанні з використанням сили в справі іншої держави з метою врегулювання її внутрішніх конфліктів без згоди держави, суверенітет якої обмежується і без санкції міжнародного співтовариства в особі ООН. При цьому пропонується виробити «практичні шляхи для механізму втручання в єдину систему обмеження суверенітету» [27, с.223]. На думку М.В. Богданової, сучасна глобалізація змінює зміст поняття «національно-державний суверенітет». У реальній світовій політиці суверенітет вже не є перешкодою для втручання у внутрішні справи інших країн, їх конституційні й територіальні межі (Македонія, Союзна Республіка Югославія). Нещодавно з'явився новий термін, який характеризує держави, що не «відбулися», тобто, що потребують міжнародної опіки. Все це, на думку вченого, виправдовується тим, що в умовах глобалізації національний суверенітет нібито поступається місцем вищим цінностям – демократії і правам людини [28, с.49].

Звичайно, наведені концепції щодо обме-

ження суверенітету в умовах глобалізації та інтеграційних процесів певною мірою відображають реальну дійсність сучасного конституційно-правового розвитку держав та міжнародного правопорядку. Така практика навіть зафіксована у конституціях деяких зарубіжних країн (Франція, Австрія), рішеннях національних конституційних судів, міжнародних регіональних судових інстанцій.

Проте деякі позиції щодо «обмеженого суверенітету» як вітчизняних, так і зарубіжних учених викликають заперечення. Так, на думку Л.А. Морозової, подібні судження та реальні тенденції є одним з негативних проявів глобалізації [29]. Адже глобалізацію як процес всесвітньої універсалізації не можна оцінювати тільки в позитивному сенсі [14, с.128]. Її негативні прояви і наслідки очевидні й на них потрібно своєчасно реагувати. Транснаціональні корпорації суттєво впливають на розвиток національних економік, процеси ухвалення політичних та економічних рішень. Під тиском «світових імперативів», а також жорстких вимог уніфікованих правових стандартів міждержавних об'єднань до національних законодавств поступово здійснюються певне обмеження дії національного права, корекція деяких інститутів і галузей національного законодавства тощо.

Ми підтримуємо тих дослідників державного суверенітету, які вважають, що глобалізація спонукає національні уряди делегувати до міжнародних інституцій свої суверенні повноваження, зберігаючи при цьому роль вищого правового, політичного й морального авторитету. Авторський підхід щодо цього питання ґрунтується на тому, що процес євроінтеграції має наслідком не стільки обмеження державного суверенітету окремих країн, як делегування ними окремих своїх повноважень наднаціональним інституціям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боден Ж. Шість книг про республіку: хрестоматія «Історія вчень про право і державу» / укладач і заг. ред. Г. Г. Демиденко. – Х. : Право, 2005.
2. Агабеков Г. Б. Жан Боден – основоположник государственного суверенитета: Науч.-аналит. обзор / Г. Б. Агабеков. – М., 1990.
3. Азаркин Н. М. Монтескье / Н. М. Азаркин. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 52.
4. История политических и правовых учений : учебник для ВУЗов / под общ. ред. проф. О. В. Мартышина. – М. : Норма, 2004. – 194 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990.
6. Нерсесянц В. С. Философия права : учебник / В. С. Нерсесянц. - Изд. 2-е, перер. и доп. – М. : Норма, 2008.
7. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек. – СПб. : Изд. юрид. кн. магазина Н. К. Мартынова, 1908. – XXIV. - 600 с.
8. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек ; отв. ред. И. Ю. Козлихин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 752 с.
9. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Л. Дюги ; : пер. с фр. – Репр. воспр. изд. 1908 г. – Одесса : Юрид. лит., 2005. – 256 с.
10. Дюги Л. Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства / Л. Дюги. – М. : М. Н. Ключков, 1909. – 148 с.
11. Пашнева В. А. Проблемы державного суверенитета у творчості М. І. Палієнка / В. А. Пашнева // Вісник Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ. – 2005. – № 31.
12. Федущак-Паславська Г. М. Політико-правова ідея суверенітету державної влади та її реалізація в державотворенні України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / Г. М. Федущак-Паславська. – Львів, 2000. – 18 с.
13. Мере Ж. Принцип Суверенітету / Ж. Мере. – Львів : Кальварія, 2003. – 216 с.
14. Глобализация и развитие законодательства : очерки / С. А. Боголюбов, В. Г. Вишняков, Н. Г. Доронина, Н. М. Колосова и др. ; отв. ред. Ю. А. Тихомиров, А. С. Пиголкин. – М. : Городец, 2004. – 464 с.
15. Марченко М. Н. Государственный суверенитет: проблемы определения понятия и содержания / М. Н. Марченко // Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 186–197.

16. Гроций Г. Пролегомены к трем книгам «О праве войны и мира» / Г. Гроций // История политических и правовых учений : хрестоматия : в 2 ч. / сост. В. В. Ячевский. – Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2000. – Ч. 1 : Зарубежная политико-правовая мысль. – С. 339–353.
17. Akehurst M. A Modern Introduction to International Law / M. Akehurst. – London : Allen and Unwin, 1987. – 315 p.
18. Богуславский М. М. Иммунитет государства: советская доктрина / М. М. Богуславский // Советский ежегодник международного права. – М. : Наука, 1981. – С. 228–243.
19. Тункин Г. И. Право и сила в международной системе / Г. И. Тункин. – М. : Международ. отношения, 1983. – 199 с.
20. Василенко В.А. Международно-правовые санкции / В. А. Василенко. – К. : Вища шк., 1982. – 230 с.
21. Эбзеев Б. С. Глобализация и государственное единство России / Б. С. Эбзеев, Р. А. Айбазов, С. Л. Краснорядцев ; отв. ред. Б. С. Эбзеев. – М. : Формула прав, 2006. – 305 с.
22. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підруч. / О. Ф. Фрицький. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 535 с.
23. Декларація про державний суверенітет України // ВВР України. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
24. Правовая система России в условиях глобализации : материалы науч. конф., посвящ. 80-летию ИГП РАН / отв. ред. Е. А. Лукашева, Н. В. Колотова. – М. : Ин-т государства и права РАН, 2006. – 220 с.
25. Кузьмин Э. Л. Мировое государство: иллюзии или реальность? / Э. Л. Кузьмин. – М., 1969. – 200 с.
26. Пастухова Н. Б. Государственный суверенитет в эпоху глобализации / Н. Б. Пастухова // Журнал российского права. – 2006. – № 5. – С. 130–141.
27. Кузнецова Е. Миф, завоевавший мир / Е. Кузнецова // Россия в глобальной политике. – 2003. – Т. 1. – № 3 (июль–сент.). – С. 219–225.
28. Россия и мир. Новая эпоха: 12 лет, которые могут все изменить / отв. ред. и рук. авт. кол. С. А. Караганов. – М. : АСТ : Русь-Олимп, 2008. – 448 с.
29. Морозова Л. А. Влияние глобализации на функции государств / Л. А. Морозова // Государство и право. – 2006. – № 6. – С. 101–107.

Саракуца М. О. Поняття та зміст державного суверенітету: визначення, становлення, розвиток / М. О. Саракуца // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 784–791 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10stovcr.pdf>

Аналізуються поняття та зміст державного суверенітету, його визначення, становлення та розвиток. Розглядаються різні наукові позиції щодо його розуміння та обґрунтовується потреба нового підходу до теоретико-правового визначення окремих аспектів даного поняття в сучасних умовах.

Саракуца М.О. Понятие и содержание государственного суверенитета: определение, становление, развитие

Анализируются понятие и содержание государственного суверенитета, его определение, становление и развитие. Рассматриваются различные научные позиции относительно его понимания, обосновывается необходимость нового подхода к теоретико-правовому определению отдельных аспектов данного понятия в современных условиях.

Sarakutca M.O. Concept and the Maintenance of the State Sovereignty: Definition, Formation, Development

The concept and the maintenance of the state sovereignty, its definition, formation and development are analyzed. Various scientific positions concerning its understanding are considered, necessity of the new approach to theoretic-legal definition of separate aspects of the given concept of modern conditions is proved.